

دیدگاه: بیست و پنج سال مجله فیزیک

احمد شریعتی

بیست و پنج سال پیش، در زمستان 1361، یعنی در ابتدا ی سال 1983 ی میلادی، نخستین شماره ی مجله فیزیک منتشر شد، و از آن هنگام تا کنون، با فرازونشیب‌ها یی منتشر شده است. خوب است این تاریخ را کم ی به‌تر درک کنیم. در فیزیک، این زمان کم و بیش مقارن است با تثبیت مدل‌ها ی استاندارد ذرات بنیادی و کیهان‌شناسی، مقارن است با ظهور سیستم مکان‌یابی ی سراسری GPS، که مبتنی است بر فیزیک، از فیزیک اتمی گرفته تا نسبیت عام، مقارن است با کشف ابررسانایی ی گرم. در زمینه ی ارتباطات، این زمان مقارن بود با فراگیر شدن ارتباطات ماهواره‌ای، و البته هنوز پیش از اینترنت و تلفن‌ها ی هم‌راه. در زمینه ی چاپ و ارتباطات، این تاریخ تقریباً مقارن است با ظهور چاپ الکترونیک. نرم‌افزار \TeX و زبان PostScript در همین سال‌ها عرضه شدند. کامپوترها ی شخصی (IBM و Apple) در همین سال‌ها به بازار آمدند، و به این ترتیب در پایان دهه ی 1980 دنیا ی چاپ کاملاً دگرگون شده بود. این تحول را می‌توان به انقلاب گوتنبرگ تشبیه کرد. به یک معنی جامعه ی فیزیک ایران خیل ی دیر اقدام به انتشار مجله‌ها یی در باره ی فیزیک کرد. سه قرن پس از پرینکیپیا، ۱۳۰ سال پس از تأسیس دارالفنون، نیم قرن پس از تأسیس دانشگاه تهران. و به یک معنی هم شاید بتوان گفت زود: به این معنی که هنوز در بسیاری از جاها ی دنیا چنین مجله‌ها یی نیست.

انتشار مجله فیزیک البته تقریباً همیشه با تأخیر و در بسیاری موارد چند شماره‌یکی بوده است. به رغم این بی‌نظمی، مجله فیزیک تأثیر مهم و مثبت ی بر فیزیک ایران گذاشته است. این مجله زمان ی هم پژوهشی بود، هم آموزشی بود، هم مقاله‌نامه ی کنفرانس بود، و هم چند خبر از دنیا ی فیزیک داشت. مدیر مسئول آن همیشه رضا منصوری بوده. ویراستاران جدی، یعنی کارکن مجله فیزیک عبارت بوده اند از: جلال صمیمی، محمدرضا بهاری، محمدرضا خواجه‌پور، محمد خرمی، و در سال‌ها ی اخیر نادر حیدری. هر کدام از این عزیزان مدّت ی تقریباً به‌تنهایی تمام کارها ی مجله را می‌کرده اند. از انتخاب مقاله و ترجمه گرفته، تا نگارش و ویرایش و نمونه‌خوانی و کلنجار رفتن با نویسندگان و مترجم‌ها.

ناشر مجله فیزیک، از ابتدا مرکز نشر دانشگاهی بوده است؛ ناشری که دو دهه پیش در استفاده از تکنولوژی ی روز و چاپ کتاب با هیئت ی مناسب پیش‌تاز بود، و حالا دیگر نیست. ناشری که هم در

کارنامه اش به خاطر بنیان‌گذاری‌ی مجله فیزیک، نشر ریاضی، مجله شیمی، نشر دانش، و چندین مجله‌ی علمی و تخصصی‌ی دیگر نمره‌ها‌ی خوب‌ی دارد، و هم به خاطر تعلل در انتشار کتاب و تعلل در انتشار منظم همین مجله‌ها رد شده است. احتمالاً بعضی‌ی این عبارت رد را حمل بر بی‌انصافی‌ی من خواهند کرد، اما به گمان من، مجله‌ی که منظم منتشر نشود، همان به‌تر که اصلاً منتشر نشود، زیرا انتشار نامنظم مجله منجر به سست شدن پیوند مجله و خواننده می‌شود، و مسئول انتشار منظم ناشر است.

آیا مجله فیزیک موفق بوده است؟ هم بله هم نه. از این نظرها موفق بوده است: (۱) ربع قرن دوام آورده، (۲) نخستین و برای‌ی دو دهه تنها مجله‌ی فیزیک ایران بوده، (۳) استاندارد نگارش، ویرایش، و چاپ مقاله‌ها‌ی علمی به زبان فارسی را بالا برده، (۴) بستری بوده برای پرورش تعدادی ویراستار، اما، از بعضی‌ی نظرها هم ناموفق بوده است، مثلاً: (۱) با انتشار نامنظم، پیوندش با خواننده‌ها قطع شده، (۲) به پشت‌گرمی‌ی داشتن چند (1 ~) مترجم خوب، و با برخورد از موضع بالا، خود را از محدود نویسنده‌ها‌ی مقاله‌ها‌ی آموزشی‌ی فیزیک محروم کرده، (۳) نه مرکز نشر دانشگاهی که ناشر آن است، و نه انجمن فیزیک که خریدار عمده‌ی آن است (و آن را برای تمام اعضایش می‌فرستد)، هیچ کدام از دیر چاپ شدن آن ناراحت نمی‌شوند¹.

از تولد گاما هنوز پنج سال نمی‌گذرد و فکر می‌کنم هنوز برای قضاوت در مورد گاما زود است. در این جا فقط می‌خواهم، به عنوان یک‌ی از ویراستاران گاما، به چند ضعف اعتراف کنم: (۱) گاما نتوانسته به موضوع‌ها‌ی متنوع بدهد، چون نتوانسته طیف گسترده‌ای از فیزیک‌پیشه‌ها را جذب کند، (۲) نتوانسته هم‌گام با پیشرفت‌ها‌ی عالم چاپ نشریه، به خصوص به صورت الکترونیک به پیش برود - سایت گاما از این نظر یک شکست کامل بوده است، (۳) در ۱۴ شماره‌ی اول، متوسط صفحه‌ها‌ی گاما 74 بوده است، و این اصلاً خوب نیست.

اما درد بزرگ‌تری که حس می‌شود این است که همین دو مجله‌ی بسیار نوپا هم، در میان دانشجویان فیزیک و فیزیک‌پیشه‌ها‌ی فارسی‌زبان جای‌گاه خوب‌ی ندارند. تصوّر می‌کنم وقت‌ی یک دانش‌جو‌ی علاقه‌مند فیزیک در آمریکا می‌خواهد مطالبی بیش از کتاب‌ها‌ی درسی اش یاد بگیرد، یا معلم‌ی می‌خواهد مطالب‌ی فراتر از کتاب به دانش‌جوها منتقل کند، منابع زیادی در اختیارش هست، از جمله ایمریکن جورنال آو فیزیکس، و به آن‌ها رجوع می‌کند. آیا دانش‌جوها و معلم‌ها‌ی ما هم به مجله فیزیک یا گاما رجوع می‌کنند؟

¹ محمد خرمی از شماره‌ی بهار ۱۳۷۶ تا شماره‌ی زمستان ۱۳۷۷ ویراستار مجری‌ی مجله فیزیک بود. همت کرد و هشت شماره را در دو سال در آورد. نه تنها انجمن فیزیک از او تشکر نکرد، بل که به یاد دارم که رئیس انجمن، کم‌ی به شوخی، کم‌ی هم جدی، گله می‌کرد که این پرکاری‌ی خرمی باعث شده مجله منظم در بیاید و این انجمن را با مشکل روبه‌رو کرده، چرا که انجمن پول ندارد این مجله‌ها را از ناشر بخرد!